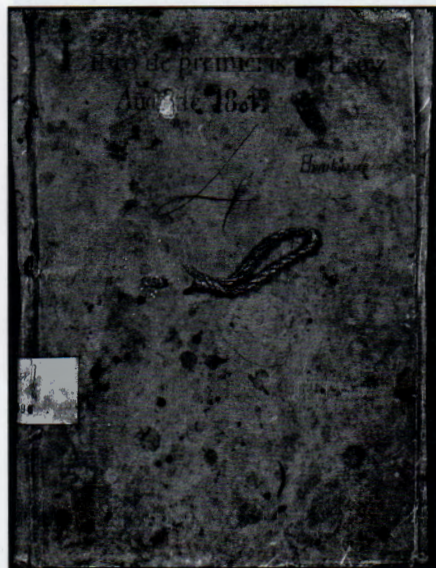

O mosteiro de Lerez. Aspectos económicos (II)

Xosé Álvarez Castro.

Libro de primicias

No primeiro artigo desta serie, publicado no número anterior, estudabamos os inventarios que se referían aos bens que explotaba directamente o mosteiro de Lerez e as propiedades arrendadas. Quedaban fóra, polo tanto, a maioría de bens xa que estes estaban concedidos en foro e sobre os que imos tratar a continuación.

Pouco sabemos en termos precisos da economía anterior ao século XVI pois o mosteiro de san Salvador de Lerez non foi alleo a etapas escuras; nos séculos XIV e XV asistimos a unha época na que a orde bieita entra nunha etapa caracterizada pola corrupción, o desinterese polo culto e todo tipo de irregularidades. Os bens dos mosteiros e as rendas que obtiñan foron obxecto de cobiza por parte dalgúns nobres e dos chamados **abades comendatarios**; tanto uns como outros só buscan enriquecerse sen importarles os aspectos relixiosos; os reis foran consentindo a usurpación que fixeran dos mosteiros e a disciplina monástica foise estragando polas discordias, parcialidades e disensións que ocasionaba o desexo de colocarse na abadía para desfrutar das rendas.

A situación descríbena os propios Reis Católicos:

fuiamos ynformados y çertificados como las personas de reliçión no guardan la regla, ni los votos que son obligados a guardar.

En moitos mosteiros a deshonestidade abarcaba tanto a vida relixiosa como a administración dos bens. Moitos frades era público que vivían amancebados e tiñan fillos, andaban polas tabernas, borrachos, algúns eran totalmente ignorantes e sen ningunha formación cultural ou relixiosa. Aínda en tempos de Felipe II este dí:

destos, todos son ydiotas, sin letras ni doctrina ... allende de ser ydiotas, son, en las costumbres, muy distraídas y de muy mal ejemplo.

Os abades, tanto claustrais (impostos polos bispos) como os comendatarios (pola curia romana), só tiñan como meta aproveitarse das rendas, vender bens, etc. O padre Yepes (1613) cualificaos como praga de langosta que destruíu os herdos bieitos:

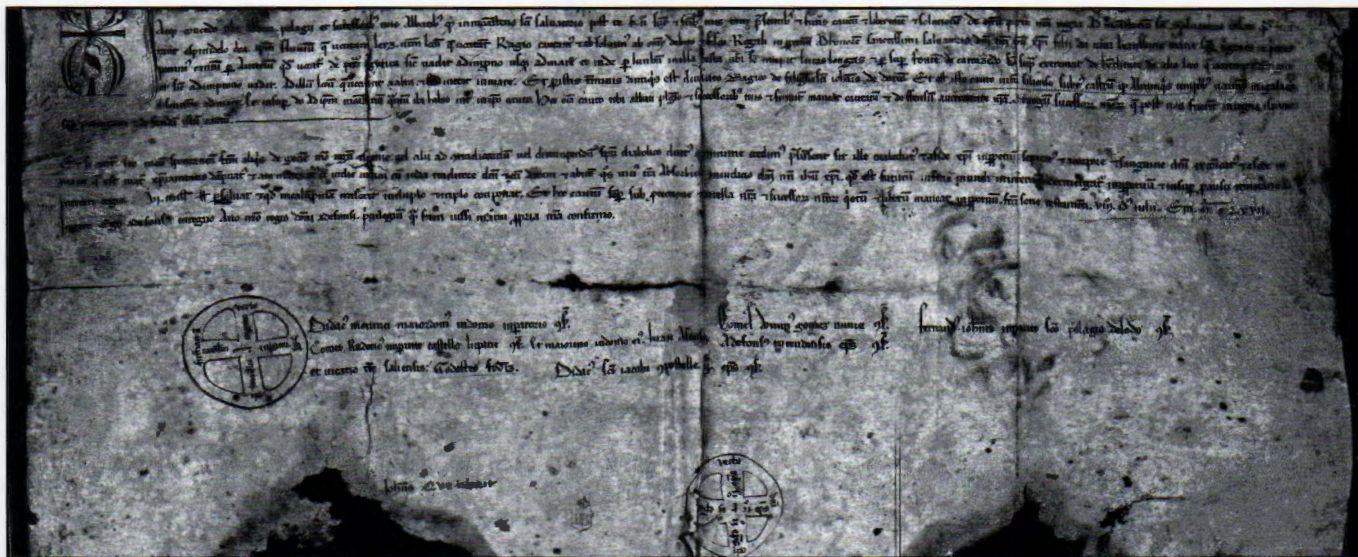
de la Abadía que tenían a su cargo, disponían della como si fuera propia, gastándola no en servicio del Convento, sino destruyéndola entre otros seglares [...] dieron tan buena cuenta della, que la dexaron en los huesos."

O mosteiro de Lerez, como dixemos, non escapa a este panorama. En 1493, a instancias dos Reis Católicos, nomean visitador apostólico a Alonso Carrillo de Albornoz, bispo de Catania, e encargan ao abade de Monfero a reforma do mosteiro lerezán; esta reforma non vai ter moito éxito como se comproba cando Rodrigo de Valencia, xuíz apostólico e reformador xeral, visita Lerez en 1499 e

interroga a numerosas testemuñas sobre a vida e costumes do abade Jácome de Santiago. A situación que coñece non era moi exemplar que digamos e estaba moi afastada do que preceptuaba a regra bieita: cada un dos monxes ceaba na súa cela, non durmían en común nin gardaban o silencio preceptuado, tiñan divididas as rendas entre o abade e os frades, administrando estes as viñas, ían a vodas, festas e enterros e comían e bebían con segres; a tres dos frades acusábanos de ter mulleres na vila de Pontevedra e traelas ao mosteiro ás agachadas, o organista Morales, mentres construía o órgano da igrexa tiña na súa compañía unha manceba chamada Violante. O abade sabía ler pero non sabía a regra nin as cerimoniais da orde, tiña trato cunha criada súa chamada Inés, unha manceba en Pontevedra e outra en Cerponzóns, xogaba aos naipes con monxes e amigos e vestía con pano fino de Londres. Parece ser que lle dera cen ducados ao bispo cando fora do seu nomeamento.

Deixemos o testemuño dun frade do propio mosteiro, Fr. García de Padrón, que, entre outras cousas, conta ao visitador:

Que el dicho abbad tenía una muger en casa de Gonçalo da Ermida, morador en San Viçenzio, que después la tovera en la villa de Pontebedra y que tenía quehazer con ella. Preguntado como lo sabe, dixo que porque ella misma ge lo dixo. Y que este mismo que depone la vió venir hartas veces al dicho monesterio. E dixo más, que el dicho abbad tenía otra muger que le servía en casa, que se llamava Ynés, y que oyó dezir que el dicho abbad tenía quehazer con ella [...] que antes que fuese abbad tuvo quehazer con una muger casada y que era pública voz y fama y que lo sabe

Doazón de Raxó

porque este que depone fue con el dicho abbad algunas vezes a casa de la dicha muger y que era pública voz y fama que tenía quehazer con otras algunas. [...]

Dixo que el abbad tenía aparte su renta y los monges cada uno su parte y labrava cada uno sus viñas y cogía su vino y hazían dello lo que querían, porque de otra manera no se podían mantener.

Esta situación, aparte o escándalo que supoñía para os fieis, tiña unha forte repercusión na economía da orde e tómanse medidas para remediala a través de visitas de control e exame das contas.

En 1540 incorpórase á congregación beneditina de san Benito de Valladolid, centro da reforma observante da orde, por renuncia do abade comendatario Fernando de Comeda; esta renuncia non foi fácil acadala e tiveron que concederlle a cambio unha renda de por vida. A reforma non foi ben vista nin por abades nin polos monxes xa que significaba a perda dos seus beneficios e un maior control das súas actividades; houbo unha serie de preitos polo posto de abade e Lérez foi o último mosteiro en incorporarse a san Benito de Valladolid, cousa que non sucedeu de xeito completo ata 1570. Neste momento tiña 12 monxes.

Na rendición de contas diante dos visitantes podemos apreciar a evolución do número de monxes do mosteiro: 12 no 1560, 13 en 1575, 10 en 1613 e 24 en 1785.

Deixemos atrás estes séculos de corrupción e roubo contra as propiedades monásticas, para achegarnos aos mecanismos da economía foral.

Os **foros** eran contratos mediante os cales o mosteiro conservaba o señorío dos bens (casas, muíños, veigas...) e concedíao en explotación por un tempo longo (en xeral tres **voces** ou vidas de reis) a cambio do pago polo foreiro dunha renda anual ademais doutra serie de obrigas. Como excepción, atopamos un foro no que a duración era pola vida de catro reis e 20 anos máis, e fáiselle en 1663 a Domingo Paz e María de Souto, veciños do Burgo, por unha casa e lagar de madeira, cerrada sobre si con muro de pedra, cunha renda de 38 ducados.

As **rendas forais** podían ser **fixas**, en diñeiro ou en medidas de cereais ou canados de viño, ou ben **proporcionais** á colleita, que eran a maioría, e que adoitaban ser dun terzo ou da metade dos froitos obtidos. Por exemplo nun foro de diversas casas e propiedades en Freixeiro de Arriba (Domón), en 1684, estipulouse a renda por ano: 38

ferrados de pan mediado (trigo máis cebada ou centeo), dez de trigo, once reais en moeda de "vellón", un carneiro e dúas galiñas. A duración establecíase por "tres vidas de tres Señores Reyes o Reinas naturales que reinaren y governaren nuestra España" e, como **loitosa**, a mellor cousa de catro pés que se atopase ao tempo do falecemento de cada cabeza de foro ou do rei. Todo pagado na granxa do mosteiro en Dorrón o día de san Martiño. Como era habitual determinábanse tamén unha serie de condicións: as propiedades tiñan que estar ben conservadas, de maneira que foran en aumento e non en diminución, deixalos libres e con todas as melloras cando rematase o contrato, non vendelos sen licenza do abade e nomeábase cabeza de foro (cabezaleiro). Nun foro sobre a Bouza do Cacho (Dorrón) unha das condicións era: "que no se puedan cortar arboles por el pie sino la rama, y si se corta alguno yntil se pondran quatro por el." (1675)

Aparte de por san Martiño, data xeneralizada de pagos, podían pagarse tamén noutras datas como Nadal ou san Miguel e atopamos un foro no que o pago se facía por santa María. Nalgunhas zonas era corrente que se pagasen galiñas "tres gallinas de campo buenas", viño, carneiros ou carros de leña. En 1735 Juan Argibay "O Vello", aparte de renda en diñeiro, paga un

carro de leña por un largo que fixo xunto á casa e por un pedazo de monte que cerrou na Poza da Regueira e en 1664 varios veciños de Casal Nobo (sic) deben pagar, ademais de 40 ferrados de pan mediado e un de trigo, un carneiro, un carro de leña e un carro de palla de trigo.

Era habitual que os pagos estivesen a cargo do **cabezaleiro**, persoa que actuaba como cabeza do foro e que tiña a obriga de recoller as rendas dos foreiros do lugar e levalas ao lugar sinalado (o mosteiro ou casa sinalada para o pago); o cabezaleiro adoitaba ser o que traballaba a maior parte das terras. Esta medida tiña o obxectivo de asegurar o cobro da renda e facer máis sinxela a súa recollida.

Unha das obrigas que tiñan os foreiros era a do pagamento do **laudemio** que se cobraba por "laudar", ou sexa, aprobar as compravendas dos bens aforados entre os rendeiros e que oscilaba entre a quinta ou a décima parte do importe da venda e ás veces renda dobre. A **loitosa** cobrábase cando falecía o cabeza de familia ou o rei e o sucesor no foro pagaba ao mosteiro a mellor peza que había na casa ou unha cousa de catro pés a elixir; imposto verdadeiramente inxusto e penoso, pois á desgraza da morte do titular había que engadirlle este pago.

No caso dunha casa e enxido na Fonte dos Tornos (1572) por 2 reais de prata polo Nadal "e cada vez que se viniese a presentar, ha de traer una buena pescada fresca". A casa da Campá (hoxe denominada Casa das Campás) afórannla a Benito Mariño (1664) por 44 reais.

Na zona do Burgo destaca a elevada presenza de foros sobre **fumeiros**, establecementos adicados ao afumado do peixe e usos semellantes. En 1648 aforan ao mercador asturiano Juan Antonio García unha casa e fumeiro no

Burgo, co seu forno, e un pedazo de terreo por 49 reais.

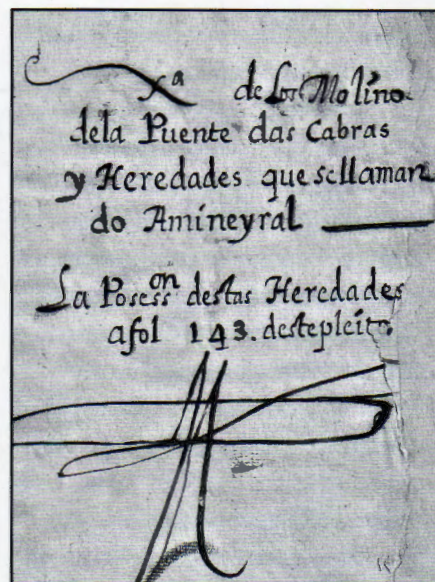
Ás veces rebaixábase a renda por diversas razóns, este é o caso da herdade da Fontahiña (1736), ao pé do mosteiro, traballada por Mateo Silbestre e familia

por que los sobre dichos, sus mugeres e hijos han servido a este Monasterio se la rebajaron a veinte reales, con la calidad y condición de que han de continuar en el servicio del Monasterio, del q nose han de poder escusar aunque sean viejos o achacosos siempre que sean llamados.

Posuía varios **muíños** en Couso aforados ao muíneiro Pedro de Mourente e a Manuel Villaverde de Xeve, (1560) e a Afonso García de Caamaño (1550), en terreos lindantes coas xunqueiras, con dereito a facer presas para muíños e moendas. Tamén os tiña en Campañó, Alba, Xeve, Cela (Bueu) e noutros lugares así como na terra de Augasantas onde tiña moitos dados en foro.

Aparte, no couto do mosteiro contaban cunha serie de **dereitos de señorío** consistentes en servizos persoais a que estaban obrigados os vasalos: **sernas** ou traballos de varios días para o mosteiro, **facendeira** ou dereito a reparar os camiños do coto, **relego** ou prioridade para a venda de determinados produtos como o viño, etc. Dentro do couto, tiña dereitos señoriais como **monopolios** sobre determinados produtos: cortar leña, pastos, muíños...

Moitos dos bens procedían de **doazóns** con finalidade, en principio, piadosa, tanto de campesiños como de reis ou nobres para misas e rezos. Por exemplo o rei Sancho IV, a cambio de todos os privilexios concedidos impón a obriga de que un frade dixese diariamente unha misa polos reis de España.

Muinhos Ponte das Cabras

O rei Afonso en 1338 é un dos favorecedores:

Por que vos mandamos [...] que daqui delante que non vayades nin enbiedes a los cotos del dicho monasterio a cortar llena nin madera, nin tomedes nin preyndedes vos nin otros por vos, nin mandedes tomar nin prender a los dichos abbat et convento, nin a los sus omes.

No século XIV tiña 16 casas na cidade de Pontevedra. Eran numerosas na Rúa do Rego (Rúa Real) pero tamén na Moureira, a Pedreira, santa Clara, etc.

Tamén contaba cos **dereitos de presentación** de numerosas parroquias (San Miguel de Carballedo, S^a María de Sacos, San Lourenzo de Almofrei, Santiago do Burgo, San Tomé de Gondar, entre outras) o que significaba ingresos cada ano pero tamén a obriga de efectuar obras de mantemento de igrexas e capelas. O cura de Mourente pagaba polo padroado 7 reais e medio e o de Campañó 14 reais e 24 maravedís. O de San Andrés de Xeve e S^a María de Gatomorto 15 ferrados de pan mediado cada un. Ademais nestes casos tiñan que dar de comer (**xantar**) aos monxes que vaian presidir os actos o día do patrón así como a dous criados e dúas mulas:

Los Abades, Curas y Rectores, que son o fueren de los Beneficios Curados de san Andrés de Xeve y santa María de Gatormorto (que antes todo era uno) pagan cada año a este Monasterio treinta ferrados de pan mediado por razón de Patronato, cada uno quince ferrados, tiene el Monasterio obligacion de embiar por ellos a sus Casas Retorales. Asimismo tienen la Pensión de dar de comer a los Monges que ban apresidir el día de los Patronos de cada uno de dichos dos Beneficios; y a dos criados y dos mulas, tambien tiene el Monasterio la presentación de dichos dos Beneficios insolidum en los quatro meses hordinarios que son Marzo, Junio, Septiembre y Diciembre de cada año.

Tamén tiña o padroado de Nantes (Sanxenxo), parroquia na que o compartía co mosteiro de Armenteira; nun preito do ano 1694 aparece o menú que se acostumaba degustar no día da patroa santa Eulalia:

Perdices, conejos, cazuelas de frigotes, cameros, vacas, tocino, capones y gallinas, dulces, aceitunas, arroz y algunos géneros de pescado que este testigo ha visto en muchos años.

Unha importante cantidade de diñeiro gastábano en **preitos e querelas** sobre as presentacións, o cobro de rendas, a pesca no río... Entre os preitos máis repetidos estaban os relacionados coa delimitación do río Lérez pois tiñan o privilexio de pesca na auga doce e a cuestión era determinar ata onde chegaban as augas salgadas; o mosteiro sostivo que ata a ponte do Burgo, logo o pozo do Crego e os muíños de Couseiro, pero en 1793 a confraría e gremio de san Miguel, despois de tres séculos, vence ao mosteiro ao recoñecerse o dereito de pesca ata onde chegaban as augas salgadas nas maiores preamares. Pero tamén había preitos que gañaban como o que sostiveron no tribunal eclesiástico de Santiago en 1739, contra Ventura Freyría e Baltasar Paz por non

querer pagar o décimo da viña de Pedra Picada que importaba 50 reais.

A adega de "Puerta de la Coja" (tamén coñecida na actualidade como Porta do Sol), era un dos lugares nos que se vendía o viño colleitado polos frades, que adoitaban ter o privilexio de facelo antes que o resto dos veciños, e tamén o viño que obtiñan do **décimo**, ou sexa, o recibido en virtude deste imposto destinado a soste o culto e que acostumaba a equivaler á décima parte do producido, aínda que a porcentaxe podía ser menor. Tamén debemos resaltar que dende moitos anos atrás tiñan outros lugares para a venda dos viños, tal é o caso da reserva que fan no Burgo dunha adega terreña (1749) "*para entofar y vender en ella todo su vino, siempre que quiera y la necesite*" e no foro da granxa do cruceiro de Chenlo (O Cruceiro), nun preito do ano 1645, acordan que Clemente Fernández lles deixe vender ao mosteiro "*catorce moios de vino de la tierra el tiempo que el monasterio y sus administradores escogieren cada año*" rebaixándolle un ferrado de trigo pola utilización da taberna. Nunha concordia de 1424 entre a vila de Pontevedra e o mosteiro para a venda de viño na vila, os frades dónlle á vila un forno e a facultade para pastar e coller xunco no territorio de Lérez.

Constatamos a existencia de "aseñas" (aceas) ou sexa de muíños adentrados no río e cunha capacidade elevada de moenda. Consérvanse na actualidade referencias toponímicas (As Aseñas, As Señas, As Ceñas).

As posesións do mosteiro localízanse no propio couto así como no couto que tiñan en Augasantas (Cotobade) e onde percibía rendas de parroquias da zona (Tourón, Xustáns, A Lama, Corredoira, Carballedo...) por terras, muíños, batáns e posuía unha casa na que se pagaban. Tamén tiña casa e dependencias destinadas ao cobro de

rendas en Dorrón pois naquela zona posuía gran cantidade de bens. O ano 1139 o rei Afonso VII doou ao mosteiro moitas terras en Raxó e o couto de Dorrón "*Et est isto couto in terra Saliense subtus castrum quod ab antiquos temporibus vocitant Magalae*" ou sexa, na terra do Salnés e baixo o castro que os antigos chamaban Magaláns, lugar e castro que se conservan na actualidade. Pola granxa de santa Mariña de Raxó cobraba 50 ferrados de trigo, 60 de centeo, seis carneiros e unha galiña por cada casa.

Non está de máis lembrar que este mosteiro percibía rendas de numerosos municipios da provincia pontevedresa: A Lama, Barro, Campo Lameiro, Cotobade, Cuntis, Meis, Moraña, Pontevedra, Poio, Ponte Caldelas, Sanxenxo e Vilaboa, entre outros.

O inventario efectuado na primeira desamortización (Trienio Constitucional) danos unha idea das propiedades do mosteiro, daquela xa moi minguadas: en relación co patrimonio do mosteiro lerezán, a información proporcionada sobre o estado de contas en 1785 é a seguinte: a cantidade en metálico suma un total de 27799,11 reais, que comprende o contido da arca de depósito e os alcances de renda cisa e do libro de sacristía; aparte do diñeiro tamén tiña as seguintes existencias: 572 ferrados de trigo, 1210 de centeo, 720 de millo miúdo, 52 de millo, 265 canados de viño, 84 libras de cera e 2 carneiros.

Bibliografía:

- Documentación orixinal en: Archivo Histórico Nacional, Institucións eclesiásticas, sección Clero regular. (PARES. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte).
- Zaragoza Pascual, Ernesto. Proceso de reforma contra el abad de Lérez (1499). El Museo de Pontevedra (2003).